

Topkeurmerken en kringlooplandbouw

Victor Immink en Katja Logatcheva

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Topkeurmerken en kringlooplandbouw

Victor Immink en Katja Logatcheva

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research in opdracht van en gesubsidieerd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoeksthema 'Waardering van Voedsel' (projectnummer BO-43-109-000)

Wageningen Economic Research
Wageningen, maart 2022

NOTA
2022-032

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wil de omschakeling naar kringlooplandbouw stimuleren en verkent het inzetten op het vergroten van (bewust) koopgedrag. Het ministerie wil graag meer weten over welke keurmerken te betrekken in beleid om kringlooplandbouw te stimuleren. Daarbij is het belangrijk om antwoord te hebben op de vraag welke relevante topkeurmerken bij kringlooplandbouw passen. Topkeurmerken die betrekking hebben op de Nederlandse kringlooplandbouw zijn ASC, Beter Leven 1 ster voor zuivel, Beter Leven 2 sterren voor eieren en vlees, en Beter Leven 3 sterren voor eieren, vlees en zuivel, EU-keurmerk voor biologische groenten, fruit en dierlijke producten met uitzondering van biologische kweekvis, MSC en On the way to PlanetProof. Deze topkeurmerken passen allen bij kringlooplandbouw. Bij de inventarisatie is enerzijds uitgegaan van de meetlat uit de visiedocument van het ministerie van LNV. Anderzijds is uitgegaan van de beoordelingscriteria voor topkeurmerken van Milieu Centraal.

The Dutch Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality wants to stimulate the switch to circular agriculture and is aiming at increasing (conscious) purchasing behaviour. In this perspective, the Ministry explores which sustainability certifications could be included in its policy to stimulate circular agriculture. Therefore, the study answers the question which relevant top sustainability certifications in the Netherlands connect to circular agriculture. Top sustainability certifications related to the Dutch agriculture are ASC, Better Life 1 star label for dairy, Better Life 2 stars label for eggs and meat, and Better Life 3 stars label for eggs, meat and dairy, EU label for organic vegetables, fruit and animal products, with the exception of organic farmed fish, MSC and On the way to PlanetProof. These top sustainability certifications all fit in with circular agriculture. The inventory in this study is based on the benchmark from the vision document of the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, and on the assessment criteria for top sustainability certifications from Milieu Centraal.

Trefwoorden: Kringlooplandbouw, keurmerken

Deze nota is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/566558> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2022 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl,
www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2022

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Nota 2022-032 | Projectcode 2282100416

Foto omslag: Shutterstock

Inhoud

	Naar meer duidelijkheid in relatie topkeurmerken en kringlooplandbouw	5
1	Kringlooplandbouw: sleutelementen en toetsingscriteria	7
	1.1 Gebruik van grondstoffen is centraal voor kringlooplandbouw	7
	1.2 Visie voor kringlooplandbouw verschaft toetsingscriteria voor topkeurmerken	8
2	Niet alle topkeurmerken relevant voor kringlooplandbouw	9
3	Duurzaamheidsdoelen van topkeurmerken voor milieu en dierenwelzijn sluiten deels aan op kringlooplandbouw	11
	3.1 Milieu- en dierenwelzijnscriteria van de meetlat voor kringlooplandbouw overlappen deels met duurzaamheidsthema's van Milieu Centraal	11
	3.2 Topkeurmerken hebben een hoog ambitieniveau op duurzaamheidsthema's	12
4	Ambitieniveaus topkeurmerken hoog op aantal criteria voor kringlooplandbouw	13
5	Conclusie: relevante topkeurmerken passen bij kringlooplandbouw	14
6	Discussie: exacte bijdrage aan kringlooplandbouw, pluriformiteit en concurrentie van keurmerken	15
Bijlage 1	Aspecten die per duurzaamheidsthema door Milieu Centraal worden beoordeeld	16

Naar meer duidelijkheid in relatie topkeurmerken en kringlooplandbouw

Via keurmerken toewerken naar kringlooplandbouw

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wil de omschakeling naar kringlooplandbouw stimuleren en verkent het inzetten op het vergroten van (bewust) koopgedrag. De omschakeling naar kringlooplandbouw is niet alleen een opgave van boeren. In haar visie *Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden*, gepubliceerd in het najaar van 2018, heeft de voormalig minister van LNV Carola Schouten aangegeven dat ook de consument een rol heeft in de kringlooplandbouw.¹ En dat het belangrijk is dat die weet dat de productie van voedsel van grote invloed is op onze leefomgeving. De minister heeft daarnaast aangegeven dat het van belang is dat de groei in de consumentenbestedingen aan duurzamer geproduceerd voedsel zich ook in de komende jaren flink blijft voortzetten.

Als boeren, tuinders en telers voedsel via de principes van kringlooplandbouw gaan produceren, moet er dus voor gezorgd worden dat consumenten dit voedsel gaan kopen opdat het aanbod verder kan groeien. Eén van de manieren waarop je dat kunt doen, is het inzetten op het vergroten van bewust koopgedrag. Om een duurzame keuze te kunnen maken, moeten duurzamere producten dan wel herkenbaar zijn voor consumenten, maar ook voor inkopende partijen zoals retail, catering en horeca. Op dit moment is voedsel dat op een duurzamere wijze is geproduceerd voornamelijk herkenbaar aan een keurmerk. Keurmerken ontstaan uit initiatieven waarbij een bepaald duurzaamheidsdoel wordt beoogd. Sommige initiatieven richten zich op een beperkt aantal duurzaamheidsthema's, zoals uitsluitend dierenwelzijn, terwijl andere initiatieven eisen formuleren die aansluiten op meerdere thema's. Ook zijn er verschillen tussen keurmerken op welke producten en sectoren zij zich richten. Het hoeft dus niet op voorhand zo te zijn dat een initiatief zich richt op het realiseren van kringlooplandbouw. Tegelijkertijd kan het zo zijn dat de doelen van zo'n initiatief de doelen van kringlooplandbouw overlappen.

Het ministerie van LNV wil graag meer weten over welke keurmerken te betrekken in beleid om kringlooplandbouw te stimuleren. Daarbij is het belangrijk om antwoord te hebben op de volgende vraag:

Welke relevante topkeurmerken passen bij kringlooplandbouw?

Voor de inventarisatie van aansluiting van keurmerken bij kringlooplandbouw wordt door het ministerie van LNV uitgegaan van een aantal topkeurmerken zoals beoordeeld door Milieu Centraal op 30 januari 2019: Aquaculture Stewardship Council (ASC), Beter Leven 1-ster voor zuivel, Beter Leven 2-sterren en 3-sterren, beide voor eieren en vlees, Europees keurmerk voor biologisch voor groenten, fruit en dierlijke producten met uitzondering van vis, Fairtrade, Marine Stewardship Council-keurmerk (MSC), On the way to PlanetProof, Rainforest Alliance en UTZ Certified.²

Producten met topkeurmerken EKO en Demeter hebben standaard het Europees keurmerk voor biologisch. Hierdoor worden deze keurmerken op verzoek van het ministerie van LNV niet apart bekeken. Een aantal topkeurmerken staat op producten die van de landbouw van elders komen. Hierdoor worden deze topkeurmerken door het ministerie van LNV als minder relevant gezien voor de Nederlandse landbouw, tuinbouw en visserij.

Aanpak: vaststellen relevantie, doelen en ambitie

Om de vraag te beantwoorden wordt bekeken:

- i. wat de doelen van kringlooplandbouw zijn, gebruikmakend van toetsingscriteria van de meetlat voor kringlooplandbouw (zie hoofdstuk 1),
- ii. welke topkeurmerken relevant zijn voor kringlooplandbouw in Nederland (zie hoofdstuk 2),
- iii. of er overlap is van de doelen van kringlooplandbouw met de duurzaamheidsdoelen die gebruikt zijn binnen de beoordelingscriteria van Milieu Centraal voor het bepalen van topkeurmerken (zie hoofdstuk 3),

¹ LNV (2018), *Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden Nederland als koploper in kringlooplandbouw*

² <https://keurmerkenwijzer.nl/wat-zijn-topkeurmerken/>

-
- iv. wat het door Milieu Centraal vastgestelde ambitieniveau van deze keurmerken op de overlappende duurzaamheidsdoelen is (zie hoofdstuk 4).

Het beleid van de minister van LNV en de visie richten zich primair op de landbouw, tuinbouw en visserij in Nederland. Relevante topkeurmerken voor de inventarisatie zijn dus keurmerken voor producten waarbij Nederland producerend land is. Voor de sleutelementen en doelen van kringlooplandbouw staat de visie van de minister van LNV in deze analyse centraal. De beoordelingscriteria van duurzaamheidsdoelen voor topkeurmerken komen van Milieu Centraal. Omdat de topkeurmerken van Milieu Centraal als uitgangspunt voor deze studie zijn genomen, is ook besloten de bijbehorende beoordelingsmethodiek een uitgangspunt te laten zijn.

1 Kringlooplandbouw: sleutelementen en toetsingscriteria

1.1 Gebruik van grondstoffen is centraal voor kringlooplandbouw

In de visie *Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden* wordt kringlooplandbouw gezien als iets wat staat voor het verlagen van het gebruik van grondstoffen door op systeemniveau te optimaliseren, in tegenstelling tot de gangbare situatie waarbij iedere ketenschakel economisch voor zichzelf optimaliseert met als gevolg inefficiënties, verkwisting, het weglekken van mineralen en andere ongewenste effecten. In de visie worden landbouw, tuinbouw en visserij bij kringlooplandbouw gezien als een circulair voedselsysteem.^{3,4}

Bij kringlooplandbouw ligt de nadruk op het sluiten van nutriëntenkringlopen en het verbeteren van de bodemkwaliteit.⁵ Kringlooplandbouw wordt gedefinieerd als het optimaliseren van het bedrijfsrendement in de brede zin (economisch en sociaal-maatschappelijk) door zo veel mogelijk gebruik van eigen resources in evenwicht en met respect voor de omgeving (bodem-, lucht-, water- en natuurkwaliteit, landschappelijke waarde, klimaat en dierenwelzijn).⁶ Er wordt gestreefd de verliezen van grondstoffen bij de productie van biomassa te minimaliseren door de kringloop van stoffen en geproduceerde biomassa binnen het landbouwsysteem zo veel als mogelijk te sluiten. Hierdoor ontstaat minder afhankelijkheid van importen van essentiële grondstoffen (bijvoorbeeld fossiele grondstoffen fosfaat, kalium, aardgas, voor de kunstmestproductie) en biomassa.⁷ De belangrijkste sleutelementen van kringlooplandbouw zijn:

- De invoer van grond- en hulpstoffen buiten het landbouwsysteem, uitstoot van emissies, gebruik van water, en bijvangst in de visserij worden zo veel mogelijk beperkt.⁸
- Verliezen van nutriënten worden zo veel mogelijk beperkt.^{6, 7, 9, 10}
- Een geïntegreerde vorm van tuinbouw, akkerbouw, veehouderij en voedingsmiddelenindustrie die verbonden is en in eerste plaats grondstoffen gebruiken uit elkaars ketens en reststromen.^{7, 11, 12}

³ LNV (2018), *Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden* Nederland als koploper in kringlooplandbouw

⁴ Een bredere kijkt op kringloop kan ook het verschuiven naar gebruiken en hergebruiken in in allerlei vormen omvatten, waarbij consumenten en de voedingsmiddelenindustrie ook als onderdeel van een circulair voedselsysteem worden gezien. In dit document is de focus op de kringlopen in de landbouw zelf.

⁵ De Boer, I.J.M. & Van Ittersum, M.K. (2018). *Circularity in agricultural production, Scientific basis for Mansholt lecture 2018*, Wageningen University & Research.

⁶ Erisman, J.W., & Verhoeven, F.P.M. (2019). *Kringlooplandbouw in de praktijk: Analyse en aanbevelingen voor beleid*.

⁷ Scholten, 2018. *Technische Briefing Kringlooplandbouw Notitie opgesteld op verzoek van de Tweede Kamer Commissie LNV. Wat mogen we verwachten van een circulaire voedselproductie gebaseerd op een kringlooplandbouw, in het perspectief van klimaat- en biodiversiteitsdoelen?*

⁸ LNV (2018), *Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden* Nederland als koploper in kringlooplandbouw; Scholten, 2018. https://www.wur.nl/upload_mm/9/c/4/c3895bb6-d515-4c12-920b-b67d85cb0eef_20180704%20Briefing%20WUR%20Tweede%20Kamer%20-%20Kringlooplandbouw%20klimaat%20biodiversiteit.pdf

⁹ Rood T., H. Muilwijk en H. Westhoek (2016). *Voedsel voor de circulaire economie. Policy Brief, Planbureau voor de Leefomgeving*.

¹⁰ Vries, W. de, J. Kros, M.A. Dolman, Th.V. Vellinga, H.C. de Boer, A.L. Gerritsen, M.P.W. Sonneveld en J. Bouma. (2015). *Environmental impacts of innovative dairy farming systems aiming at improved internal nutrient cycling: A multi-scale assessment*. *Science of the Total Environment*, 536: 432–442.

¹¹ Zanten H.H.E. van, M. Herrero, O. van Hal, E. Rööb, A. Mullers, T. Garnett, J.P. Gerber en I.J.M. de Boer (2018). *Defining a land boundary for sustainable livestock consumption*. *Global Change Biology*.

¹² Conijn, J.G., P.S. Bindraban, J.J. Schröder en R.E.E. Jongschaap (2018) Can our global food system meet food demand within planetary boundaries? *Agriculture, Ecosystems and Environment* 251. - p. 244 –256

1.2 Visie voor kringlooplandbouw verschaft toetsingscriteria voor topkeurmerken

In de visie voor kringlooplandbouw heeft de minister van LNV een meetlat opgenomen om vast te stellen of duurzaamheidsinitiatieven bijdragen aan de realisatie van kringlooplandbouw.³ Deze meetlat vertaalt de beschreven sleutelementen naar een praktischere toepassing bij het realiseren van een duurzaamheidsinitiatief. Het visiedocument geeft aan dat bij het gebruik in de toepassing van de meetlat geen onderscheid gemaakt hoeft te worden naar soort initiatief, bijvoorbeeld publiek of privaat: de meetlat heeft een algemeen karakter. Daarom is de meetlat een geschikt instrument om te gebruiken bij een inventarisatie van topkeurmerken in deze studie.

De toetsingscriteria uit de meetlat voor kringlooplandbouw zijn:

- Criterion 1:** Dragen ze bij aan het sluiten van kringlopen, het terugdringen van emissies en het verminderen van verspilling van biomassa in het gehele voedselsysteem?
- Criterion 2:** Dragen ze wat betreft visserij bij aan een duurzaam bestandsbeheer zonder schade aan de natuurlijke omgeving?
- Criterion 3:** Versterken ze de sociaaleconomische positie van de agrarisch ondernemer in de keten?
- Criterion 4:** Leveren ze een bijdrage aan de klimaatopgave voor landbouw en landgebruik?
- Criterion 5:** Bevorderen ze de aantrekkelijkheid en vitaliteit van het platteland en dragen ze bij aan een bloeiende regionale economie?
- Criterion 6:** Leveren ze winst op voor ecosystemen (water, bodem, lucht), biodiversiteit en de natuurwaarde van het boerenlandschap?
- Criterion 7:** Is het dierenwelzijn meegewogen?
- Criterion 8:** Leveren ze een bijdrage aan de erkenning van waarde van voedsel en het versterken van de relatie tussen boer en burger?
- Criterion 9:** Versterken ze de positie van Nederland als ontwikkelaar en exporteur van integrale van integrale oplossingen voor klimaat slimme en ecologisch duurzame voedselsystemen?

2 Niet alle topkeurmerken relevant voor kringlooplandbouw

Voor de inventarisatie worden topkeurmerken met relevantie voor landbouwbeleidsdoelstellingen in Nederland gekozen uit de lijst zoals beoordeeld door Milieu Centraal op 30 januari 2019 (Tabel 1): Aquaculture Stewardship Council (ASC), Beter Leven voor zuivel, eieren en vlees, Europees keurmerk voor biologische groenten, fruit en dierlijke producten met uitzondering van vis, Fairtrade, Marine Stewardship Council-keurmerk (MSC), On the way to PlanetProof, Rainforest Alliance en UTZ Certified.¹³ Niet al deze topkeurmerken hoeven echter relevant te zijn voor kringlooplandbouwbeleid. Om te bepalen of een topkeurmerk relevant is, wordt gekeken naar de intrinsieke duurzaamheidsthema's van keurmerken. De Nederlandse landbouw, tuinbouw en visserij hebben beleidsfocus vanuit de visie van de minister van LNV als het gaat om de omslag naar kringlooplandbouw. Keurmerken op producten waarbij Nederland geen producerend land is zijn minder relevant. Tabel 1 geeft een overzicht van deze topkeurmerken, bijbehorende productstandaarden, producerende landen en afzetlanden. Daarnaast worden de consumentenbestedingen in Nederland weergegeven aan producten met topkeurmerken om een beeld te geven van de grootte van de markt. De totale consumentenbestedingen aan voedsel waren in 2020 ruim 53 mld. euro.

Tabel 1 Overzicht van productstandaarden van topkeurmerken, producerende landen en afzetlanden, en omzet in 2020

	Productgroepen (voedsel)	Producerende landen	Afzetlanden
ASC	Gekweekte vis, schaal- en schelpdieren	Nederland (1 kwekerij), vooral andere Europese Unie (EU-landen, niet-EU-landen)	Nederland, andere EU-landen, niet-EU-landen. Omzet Nederland: 323 mln. euro
Beter Leven 1 ster	Zuivel	Nederland (voornamelijk), andere EU-landen	Nederland. Omzet Beter Leven keurmerk Nederland: 2,8 mld. euro
Beter Leven 2 sterren	Eieren en vlees		
Beter Leven 3 sterren	Eieren en vlees, zuivel a)		
EU biologisch	Eieren, zuivel, koffie, thee, chocolade, groente en fruit, vlees	Nederland, andere EU-landen.	Nederland, andere EU-landen, niet-EU-landen waar EU biologisch een geaccepteerde marktstandaard voor biologisch is. Omzet Nederland: 1,6 mld. euro
MSC	Gevangen vis, schaal- en schelpdieren	Nederland, andere EU-landen, niet-EU-landen.	Nederland, andere EU-landen, niet-EU-landen. Omzet Nederland: 343 mln. euro.
On the way to PlanetProof	Groente en fruit, zuivel, eieren	Nederland (voornamelijk), andere EU-landen.	Nederland. Omzet Nederland: 617 mln. euro.
Fairtrade	Koffie, thee, chocolade, (tropische) groente en fruit	Landen in Latijns Amerika, Afrika en Azië.	Nederland, andere EU-landen, niet-EU-landen. Omzet Nederland: 532 mln. euro.
Rainforest Alliance	Koffie, thee, chocolade, (tropische) groente en fruit	Landen in Latijns Amerika, Afrika en Azië.	Nederland, andere EU-landen, niet-EU-landen. Omzet Nederland: 314 mln. euro.
UTZ Certified	Koffie, thee, chocolade	Landen in Latijns Amerika, Afrika en Azië.	Nederland, andere EU-landen, niet-EU-landen. Omzet Nederland: 1,5 mld. euro.

a) Voor zuivel is Beter Leven 3 sterren een paraplulogo. Als een product drie sterren heeft, betekent dit dat de omgang met de melkkoeien voldoet aan de dierwelzijnswaarden van het Europees Keurmerk voor Biologisch.

Bronnen: Logatcheva (2020),¹⁴ Standards Map en Keurmerkwijzer.

¹³ <https://keurmerkenwijzer.nl/wat-zijn-topkeurmerken/>

¹⁴ <https://edepot.wur.nl/532565>

Keurmerken die relevant zijn voor de Nederlandse kringlooptbouw zijn ASC, Beter Leven 1 ster voor zuivel, Beter Leven 2 sterren voor eieren en vlees en Beter Leven 3 sterren voor eieren, vlees en zuivel, Europees keurmerk voor biologische groenten, fruit en dierlijke producten met uitzondering van vis, MSC en On the way to PlanetProof (Tabel 2).

Tabel 2 Topkeurmerken en relevantie voor de Nederlandse kringlooptbouw

Relevantie	Productgroepen (voedsel)
Direct relevant voor kringlooptbouw in Nederland	Producten uit Nederland
ASC	Gekweekte Nederlandse vis, schaal- en schelpdieren
Beter Leven 1 ster	Zuivel
Beter Leven 2 sterren	Eieren en vlees
Beter Leven 3 sterren	Eieren en vlees, zuivel a)
EU biologisch	Groente en fruit, eieren, zuivel, vlees uit Nederland
MSC	Gevangen Nederlandse vis, schaal- en schelpdieren
On the way to PlanetProof	Groente en fruit, zuivel, eieren
Niet direct relevant voor kringlooptbouw in Nederland	Producten van buiten de EU, met name tropische producten
ASC (producten buiten de EU)	Gekweekte tropische vis, schaal- en schelpdieren
EU biologisch	Koffie, thee, chocolade, tropische groente en fruit
Fairtrade	Koffie, thee, chocolade, tropische groente en fruit
MSC (producten buiten de EU)	Gevangen tropische vis, schaal- en schelpdieren
Rainforest Alliance	Koffie, thee, chocolade, tropische groente en fruit
UTZ Certified	Koffie, thee, chocolade

a) Voor zuivel is Beter Leven 3 sterren een paraplu logo. Als een product drie sterren heeft, betekent dit dat de omgang met de melkkoeien voldoet aan de dierwelzijnsnormen van het Europees Keurmerk voor Biologisch.

Bronnen: Standards Map en Keurmerkwijzer.

3 Duurzaamheidsdoelen van topkeurmerken voor milieu en dierenwelzijn sluiten deels aan op kringlooplandbouw

3.1 Milieu- en dierenwelzijnsriteria van de meetlat voor kringlooplandbouw overlappen deels met duurzaamheidsthema's van Milieu Centraal

Voor de inventarisatie van overlappende duurzaamheidsthema's van kringlooplandbouw en duurzaamheidsdoelen van keurmerken wordt gekeken voor welke van de toetsingscriteria voor kringlooplandbouw er aandacht is binnen de standaarden van de relevante topkeurmerken in de beoordelingsmethodiek van Milieu Centraal. Omdat de topkeurmerken van Milieu Centraal als uitgangspunt voor deze studie zijn genomen, is ook besloten de bijbehorende beoordelingsmethodiek een uitgangspunt te laten zijn.

In de beoordeling van Milieu Centraal worden ambitieniveaus onderscheiden voor duurzaamheidsdoelen per productgroep op ieder van de drie thema's: milieu, dierenwelzijn, en mens en werk (zie Bijlage 1). Milieu is ook een belangrijk duurzaamheidsthema voor kringlooplandbouw. Vier criteria van de meetlat kringlooplandbouw hebben betrekking op milieu (Tabel 3). Deze criteria kunnen overlappen met duurzaamheidsdoelen van een productgroep. Bijvoorbeeld voor zuivel zijn dat biodiversiteit van de weide en mestmanagement. Dierenwelzijn is ook een van de criteria van de meetlat kringlooplandbouw (Tabel 3).

Beoordelingscriteria voor duurzaamheidsthema mens en werk zijn door Milieu Centraal alleen voor keurmerken op producten van buiten de EU gedefinieerd. Niet alle criteria vanuit de meetlat voor kringlooplandbouw overlappen met duurzaamheidsthema's van Milieu Centraal. Milieu Centraal neemt de positie van agrarisch ondernemer in Nederland (criterium 3), vitaliteit van platteland en regionale economie in Nederland (criterium 5), waarde van voedsel en relatie boer en burger (criterium 8), en de positie van Nederland in de ontwikkeling en export van oplossingen voor duurzame voedselsystemen (criterium 9) niet mee in de beoordeling van topkeurmerken. Dit thema sluit vanuit de beoordelingscriteria van Milieu Centraal dus niet aan op de criteria van de meetlat voor kringlooplandbouw (Tabel 3).

Tabel 3 Overlap a) criteria kringlooplandbouw en duurzaamheidsthema's van Milieu Centraal

Criteria meetlat visie	Overlappende duurzaamheidsthema's van Milieu Centraal
1. Kringlopen, emissies, biomassa	Milieu
2. Bestandsbeheer visserij	
4. Klimaat	
6. Ecosysteem, biodiversiteit en natuurwaarde boerenlandschap	
7. Dierenwelzijn	Dierenwelzijn
3. Positie agrarisch ondernemer	Geen overlap
5. Vitaliteit platteland en regionale economie	
8. Waarde van voedsel, relatie boer en burger	
9. Positie Nederland in ontwikkeling en export oplossingen voor duurzame voedselsystemen	

a) Met overlap wordt bedoeld als er minimaal één duurzaamheidsdoel binnen een thema van Milieu Centraal overeenkomt met een criterium van de meetlat. De mate van overlap kan per productgroep verschillen.

Bron: auteurs.

3.2 Topkeurmerken hebben een hoog ambitieniveau op duurzaamheidsthema's

Voor ambitieniveaus van topkeurmerken wordt in deze studie uitgegaan van de beoordeling van Milieu Centraal. Voor deze beoordeling baseert Milieu Centraal zich alleen op online beschikbare en publiek toegankelijke informatie (waaronder het eisenpakket dat het beeldmerk hanteert). Milieu Centraal brengt niet de impact (bijvoorbeeld verminderde ecotoxiciteit of vermeden dierenleed) van het gebruik van keurmerken in kaart.¹⁵

Keurmerken kunnen gelden voor verschillende productsoorten en dan hebben ze vaak aparte standaarden per productsoort. Milieu Centraal noemt een keurmerk een topkeurmerk alleen als een score wordt behaald van 4 of 5 (op een schaal van 0 tot 5) op minstens één van de onderscheiden duurzaamheidsthema's milieu, dierenwelzijn en mens en werk voor de betreffende productstandaard (zie Tabel 4). In de methodiek van Milieu Centraal zijn voor ieder thema en per keurmerk een aantal beoordelingsaspecten gedefinieerd, die kwalitatief gewogen worden, zie bijlage.

Er zijn keurmerken met een focus op één van de duurzaamheidsthema's: deze kunnen dus een topkeurmerk worden volgens deze beoordeling. Ook zijn niet alle aspecten bij alle keurmerken van toepassing die zich richten op een bepaald product of een sector. Dat heeft te maken met de relevantie van een thema voor de wijze van productie.

Tabel 4 Scoremodel van Milieu Centraal voor ambitie keurmerken

Score	Ambitieniveau
0	Het beeldmerk stelt geen criteria boven de wettelijke eisen
1	Bij gangbare praktijk iets boven wettelijk minimum: het beeldmerk gaat iets verder dan het wettelijk minimum, maar is niet ambitieuzer dan gangbare praktijk.
2	Bij gangbare praktijk op wettelijk minimum: het beeldmerk gaat iets verder dan het wettelijk minimum en is daarmee iets ambitieuzer dan de gangbare praktijk.
3	Het beeldmerk stelt strengere eisen dan de gangbare praktijk, maar: <ul style="list-style-type: none">- bij ver ontwikkelde benchmark: binnen de benchmark bestaan behoorlijke niveauverschillen met de meest ambitieuze beeldmerken- bij beperkt ontwikkelde benchmark: ambitieuze eisen ontbreken op meerdere relevante duurzaamheidsaspecten.
4	Het beeldmerk stelt ambitieuze eisen aan een aantal relevante aspecten, maar: <ul style="list-style-type: none">- bij ver ontwikkelde benchmark: het zijn niet de strengst mogelijke eisen (vergeleken met de meest ambitieuze beeldmerken)- bij beperkt ontwikkelde benchmark: het zijn niet de strengst mogelijke eisen of er ontbreken eisen op meerdere relevante duurzaamheidsaspecten.
5	Het beeldmerk stelt zeer ambitieuze eisen: <ul style="list-style-type: none">- bij ver ontwikkelde benchmark: het zijn de meest ambitieuze beeldmerken van de benchmark- bij beperkt ontwikkelde benchmark: zeer ambitieuze eisen aan de meeste relevante milieuthema's.

Bron: Milieu Centraal (april 2021). Factsheet keurmerkenwijzer.

¹⁵ Milieu Centraal (april 2021). Factsheet keurmerkenwijzer.

4 Ambitieniveaus topkeurmerken hoog op aantal criteria voor kringlooplandbouw

In Tabel 5 zijn ambitieniveaus van relevante keurmerken weergegeven zoals vastgesteld door Milieu Centraal en de aansluiting van deze ambitieniveaus op de criteria uit de meetlat voor kringlooplandbouw.

Tabel 5 Scores van Milieu Centraal voor ambitie relevante topkeurmerken

Criteria meetlat kringlooplandbouw	Thema's Milieu Centraal	ASC voor gekweekte vis, schaal- en schelpdieren	Beter Leven 1 ster voor zuivel	Beter Leven 2 sterren voor eieren en vlees	Beter Leven 3 sterren voor zuivel, eieren en vees	EU biologisch voor eieren, zuivel en vlees	EU biologisch voor groenten en ruit	MSC voor gevangen vis	On the Way to PlanetProof voor zuivel en eieren	On the Way to PlanetProof voor groente en fruit
Minimaal één overeenkomst met de volgende thema's: 1. Kringlopen, emissies, biomassa 2. Bestandsbeheer visserij 4. Klimaat 6. Ecosysteem, biodiversiteit en natuurwaarde boerenlandschap	Milieu	4	4	Geen focus	Geen focus	5	4	4	4	4
7. Dierenwelzijn	Dierenwelzijn	2	5	4	5	5	Speelt niet	0	2	Speelt niet

Bron: Milieu Centraal. Keurmerkenwijzer. Bewerking: Wageningen Economic Research.

Op milieucriteria van de meetlat voor kringlooplandbouw zijn topkeurmerken ASC, Beter Leven 1 ster voor zuivel, EU biologisch voor groenten en fruit en dierlijke producten met uitzondering van vis, MSC, en On the way to PlanetProof ambitieus tot zeer ambitieus. Keurmerken Beter Leven 2 en 3 sterren hebben geen focus op milieu als duurzaamheidsthema. Bij dierenwelzijn zijn Beter Leven en EU biologisch voor dierlijke producten met uitzondering van vis keurmerken met een hoog tot zeer hoog ambitieniveau. Bij keurmerken voor groente en fruit speelt dit duurzaamheidsthema niet.

5 Conclusie: relevante topkeurmerken passen bij kringlooplandbouw

Topkeurmerken die betrekking hebben op de Nederlandse kringlooplandbouw zijn ASC, Beter Leven 1 ster voor zuivel, Beter Leven 2 sterren voor eieren en vlees, en Beter Leven 3 sterren voor eieren, vlees en zuivel, EU keurmerk voor biologische groenten, fruit en dierlijke producten met uitzondering van biologische kweekvis, MSC en On the way to PlanetProof. Dat zijn topkeurmerken die toegepast worden op producten van Nederlandse landbouw, tuinbouw en visserij. Deze voldoen allemaal aan één of meerdere criteria van de meetlat in de visie van de minister en passen bij kringlooplandbouw:

- Twee van de relevante topkeurmerken hebben een hoge ambitie op beide duurzaamheidsthema's milieu en dierenwelzijn. EU biologisch voor eieren, zuivel en vlees heeft zeer ambitieuze eisen op beide thema's (scores 5). Beter Leven 1 ster voor zuivel heeft ambitieuze eisen op het gebied van milieu en zeer ambitieuze eisen op het gebied van dierenwelzijn (scores 4 en 5, respectievelijk).
- Vier relevante topkeurmerken hebben een hoge ambitie, vooral op het gebied van milieu. Twee keurmerken voor vis ASC en MSC hebben beide ambitieuze eisen ten aanzien van milieu (score 4).
- Twee relevante topkeurmerken hebben ambitieuze eisen ten aanzien van dierenwelzijn. Beter Leven 2 en 3 sterren voor eieren en vlees leggen geen focus op het milieu (criteria meetlat 1, 2, 4 en 6) en hebben een zeer hoge ambitie op het gebied van dierenwelzijn (score 5). Bij keurmerken biologisch en On the way to PlanetProof voor groenten en fruit speelt dierenwelzijns criterium niet. Beide keurmerken hebben ambitieuze eisen ten aanzien van milieu (score 4).

6 Discussie: exacte bijdrage aan kringlooplandbouw, pluriformiteit en concurrentie van keurmerken

1. Bij de analyse is uitgegaan van de beoordelingsmethodiek van Milieu Centraal omdat deze bepalend is voor wat een topkeurmerk is. Met deze beoordelingsmethodiek wordt niet de impact van het gebruik van keurmerken in kaart gebracht.¹⁶ Daarnaast wordt momenteel bij het ministerie van LNV gewerkt aan de formulering en uitwerking van de kritieke prestatie-indicatoren van kringlooplandbouw. Er is echter nog geen totaalbeeld van dimensies, opgaven, bijbehorende kwantitatieve doelen, impacts en hun onderlinge wisselwerkingen in kringlooplandbouw in Nederland beschikbaar. Hierdoor is het niet mogelijk om de bovenwettelijke maatregelen bij keurmerken, hun intensiteit en (in potentie) grootte van effecten te vergelijken. De exacte individuele bijdrage van keurmerken aan kringlooplandbouw kan dus nog niet worden vastgesteld. Wat wel met deze studie is vastgesteld is of een keurmerk ambitieuze bovenwettelijke eisen heeft geformuleerd die aansluiting vinden bij kringlooplandbouw.
2. Dan is er het punt van de mate van overlap bij de gekozen methode: als er minimaal 1 duurzaamheidsdoel binnen een thema van Milieu Centraal overeenkomt met een criterium van de meetlat. Per productgroep kan de mate van overlap verschillen. Een verdere analyse van duurzaamheidsdoelen en effecten op een meer gedetailleerd niveau kan meer inzicht geven in de aansluiting van de topkeurmerken bij de kringlooplandbouw. Daarvoor is een andere methodiek nodig die het totaalbeeld van de aspecten van kringlooplandbouw (zie ook punt 1) en de beoordelingsuitgangspunten van Milieu Centraal met elkaar verbindt. Op dit moment is deze methodiek niet beschikbaar.
3. De vraag is of overheid of de markt moeten kiezen voor het ene of het andere topkeurmerk, of dat een bepaalde mate van pluriformiteit in keurmerken gewenst is. Aan de ene kant klinkt er vanuit beleid en marktpartijen een roep om harmonisatie of beperking van het aantal keurmerken. Het zou de effectiviteit van keurmerken kunnen vergroten,¹⁷ wat ook mede aanleiding is voor het formuleren van topkeurmerken. Aan de andere kant laat deze studie ook zien dat keurmerken in veel gevallen een specialisatie kennen op een bepaald duurzaamheidsthema of product. Bovendien zijn ambities van keurmerken niet statisch maar veranderen eisen in de loop van de tijd. En ten slotte passen bepaalde keurmerken nou eenmaal beter bij bepaalde marktsegmenten dan andere. Specialisatie en afbakening voor een initiatief hoeft geen nadeel te zijn. Topkeurmerken die gericht zijn op een bepaald duurzaamheidsthema of product zijn daar sterk in.
4. Een ander belangrijk punt is de concurrentie tussen de keurmerken. Concurrentie tussen de keurmerken bevordert de kwaliteit en geeft aan ondernemers een bepaalde mate van vrijheid in de keuze tussen keurmerken. Beperking van het aantal keurmerken heeft mogelijk negatieve gevolgen voor de marktwerking tussen keurmerken en mogelijk hogere kosten voor ondernemers tot gevolg. Dit kan in potentie een negatief effect hebben op verduurzaming. In relatie tot bovengenoemde punten is het ook belangrijk na te denken hoe om te gaan met nieuwe keurmerkinitiatieven in Nederland en buitenlandse keurmerken.

¹⁶ Milieu Centraal (april 2021). Factsheet keurmerkenwijzer.

¹⁷ Autoriteit Consument en Markt (2016). ACM over keurmerken; Motivaction (2014). Bevorderen effectiviteit van duurzaamheidskeurmerken.

Bijlage 1 Aspecten die per duurzaamheidsthema door Milieu Centraal worden beoordeeld

Tabel B1 Aspecten die door Milieu Centraal worden beoordeeld voor duurzaamheidsthema Milieu

Groente & Fruit (niet-tropisch)	Eieren	Zuivel	Vlees	Vis (kweek)	Vis (wild)
Landgebruik	Emissies naar lucht en bodem vanuit stal	Biodiversiteit weides	Biodiversiteit weides/uitloopgebied	Schade natuurlijke ecosystemen	Overbevissing
Water	Energie	Energie	Energie	Energie	Selectiviteit van de visserij (Bijvangst)
Chemicaliën	Voer	Voer	Voer	Voer	Schade bodemleven
Energie	Mestmanagement	Mestmanagement	Mestmanagement	Antibioticabeleid a)	
Verpakking	Antibioticabeleid a)	Emissies naar lucht en bodem vanuit stal	Emissies naar lucht en bodem vanuit stal	Duurzaamheid bronmateriaal	
Transport		Antibioticabeleid a)	Antibioticabeleid a)		

a) Antibioticabeleid moet gericht zijn op gerichte inzet voor genezing van zieke dieren (mits juiste ziektepreventie is gedaan) en tegen overmatig gebruik (bij onvoldoende preventie of preventief).

Bron: Milieu Centraal. Beoordelingsformulier Beeldmerken Duurzame Voeding 2018.

Tabel B2 Aspecten die door Milieu Centraal worden beoordeeld voor duurzaamheidsthema Dierenwelzijn

Eieren	Zuivel	Vlees	Vis (kweek)	Vis (wild)
Binnenruimte (kwantitatief en kwalitatief)	Binnenruimte (kwantitatief en kwalitatief)	Binnenruimte (kwantitatief en kwalitatief)	Gezondheid (=Waterkwaliteit & Bezettingsgraad)	Behandeling tot aan slacht
Buitenruimte	Weidegang	Buitenruimte/weidegang	Bodembedekking/-verrijking	Dodingsmethode
Ethologische behoefte	Ethologische behoefte	Ethologische behoefte	Dodingsmethode	
Ingrepen	Ingrepen	Ingrepen	Transport	
Daglicht en lichtsterkte in de stal	Daglicht en lichtsterkte in de stal	Daglicht en lichtsterkte in de stal		
Beschikbaarheid en kwaliteit voer/drinkwater	Beschikbaarheid en kwaliteit voer/drinkwater	Beschikbaarheid en kwaliteit voer/drinkwater		
Brandveiligheid	Brandveiligheid	Ras		
		Transportafstand		

Bron: Milieu Centraal. Beoordelingsformulier Beeldmerken Duurzame Voeding 2018.

Tabel B3 Aspecten die door Milieu Centraal worden beoordeeld voor duurzaamheidsthema Mens&Werk

Vis (kweek, buiten EU)	Vis (wild, buiten EU)	Tropische groente & fruit	Koffie, thee, chocola
De ILO-bepalingen over <ul style="list-style-type: none">• Kinder- en dwangarbeid, discriminatie en vakbondsvrijheid a)• Veilige en gezonde werkomgeving• Max. aantal werkuren	De ILO-bepalingen over <ul style="list-style-type: none">• Kinder- en dwangarbeid, discriminatie en vakbondsvrijheid a)• Veilige en gezonde werkomgeving• Max. aantal werkuren	De ILO-bepalingen over <ul style="list-style-type: none">• Kinder- en dwangarbeid, discriminatie en vakbondsvrijheid a)• Veilige en gezonde werkomgeving• Max. aantal werkuren	De ILO-bepalingen over <ul style="list-style-type: none">• Kinder- en dwangarbeid, discriminatie en vakbondsvrijheid a)• Veilige en gezonde werkomgeving• Max. aantal werkuren
Leefbaar loon/leefbaar inkomen	Leefbaar loon/leefbaar inkomen	Leefbaar loon/leefbaar inkomen	Leefbaar loon/leefbaar inkomen
Capaciteitsontwikkeling	Capaciteitsontwikkeling	Capaciteitsontwikkeling	Capaciteitsontwikkeling
Impact voor gemeenschappen	Impact voor gemeenschappen	Impact voor gemeenschappen	Impact voor gemeenschappen
Goede prijsvoorwaarden		Goede prijsvoorwaarden	Goede prijsvoorwaarden

a) De Internationale Arbeids Organisatie (ILO) definieerde vrijheid van vakvereniging en collectieve onderhandeling als voorwaardenscheppende rechten.

Bron: Milieu Centraal. Beoordelingsformulier Beeldmerken Duurzame Voeding 2018.

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

NOTA 2022-032

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.800 medewerkers (6.000 fte) en 12.900 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

Nota 2022-032

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.800 medewerkers (6.000 fte) en 12.900 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

